

Un canvi de paradigma en el món de la informació: la Universitat Oberta de Catalunya

Gabriel Ferraté i Pascual (*)

Abstract

The application of new technologies to teaching will increase the quality of education and democratise access even more, breaking down barriers of time and place and making real the concept of permanent education. The new Universitat Oberta de Catalunya exists in a virtual campus connecting students and professors through modem and computers. The great challenge of the future is to transform information highways into education highways. Higher education is not just about teaching, but also about how to learn. The new technology requires new teaching on how not to become lost within information.

M'agradaria dedicar un breu període de temps a posar de manifest com, avui dia, l'aplicació de les noves tecnologies a l'ensenyament pot ajudar-nos precisament no només a millorar la qualitat de l'educació sinó, igualment, a democratitzar més encara l'accés a tota mena de formació, trencant fins i tot les barreres del temps i de l'espai i fent realitat el concepte de formació permanent.

A tot això, voldria recordar que alguns estudis de prospectiva de la formació fets durant els anys seixanta i setanta auguraven que la tecnologia portaria a un canvi radical en la manera d'ensenyar. Molts d'aquests estudis feien referència a les anomenades màquines d'ensenyar, les quals havien de permetre elevar exponencialment el nivell de la qualitat educativa, alliberant - o potser arraconant- el paper dels formadors.

Personalment sóc dels qui creuen que la veritable revolució de la formació que ens està portant el final de segle no es tradueix tant en una renovació metodològica -que tímidament s'albira- com en un canvi de paradigma: hem passat de considerar la formació com un dret, a considerar-la com un deure; un deure personal i col·lectiu. Hem vist com la universalització de l'ensenyament primari i secundari, una conquesta social innegable del nostre segle, ha cedit el seu lloc, com a prioritat educativa dels països desenvolupats, a la formació permanent com una necessitat tant personal com del país, en un món com més va més complex i més competitiu. Avui, el problema que se'ns presenta és que hem d'ensenyar més coses, més periclitables, en un context més incert, complex i imprevisible, a més persones. I fer-ho amb recursos limitats! El dilema és que tot això és aparentment incompatible! Provaré, tot seguit i d'una manera necessàriament breu, d'explicar aquest dilema, de proposar estratègies per a resoldre'l i, particularment, de fer veure quin és el paper que la nova Universitat Oberta de Catalunya està cridada a tenir en aquest nou context.

(*) Rector de la Universitat Oberta de Catalunya

El dret a la formació

Una de les grans conquestes del nostre segle, en l'àmbit social i cultural, ha estat la universalització del dret a l'educació escolar. Aquest dret ha pres arreu una formulació institucional, la de l'establiment de períodes d'escolarització obligatòria que progressivament es van ampliant per a donar cabuda a més i més continguts que es consideren essencials. De fet, l'objectiu de l'escolaritat obligatòria bàsica hauria de consistir a donar a cada infant el mínim capital de formació que necessita per a exercir correctament els seus drets i deures en un Estat democràtic: per entendre el món on viu i per a interactuar-hi de manera satisfactòria.

Durant anys i anys s'ha cregut que l'única manera de donar sortida a unes necessitats de formació dels ciutadans com més va més elevades era augmentar progressivament el període d'escolaritat obligatòria. Així, en un nombre relativament curt d'anys, molts països europeus han passat dels sis als vuit i, fins i tot, als deu cursos d'escola obligatòria. Però és erroni considerar el cervell dels infants i joves com un armari buit els prestatges del qual s'han d'omplir més i més de llibres i de coneixements, fins que s'omple el timbre del final de la classe o de la fi del període escolar. Aquesta manera de fer, barreja d'enciclopedisme i d'incapacitat per a donar sortida a un ventall tan ampli i extens de coneixements i a una diversitat tant gran de perfils d'estudiants, sovint es tradueix en unes taxes de fracàs escolar o d'analfabetisme funcional elevades i -com s'ha vist a força països desenvolupats- en explosions, a cops violentes, d'uns estudiants insatisfets amb l'ensenyament i, de retruc, amb la societat que l'empara. És per això que a molts països es preconitza el retorn als elements bàsics, és a dir, que a l'escola obligatòria s'aprengui a llegir bé, a escriure bé i a comptar bé i, sobretot, a pensar i a aprendre. El que hauria d'aconseguir la nostra escola obligatòria és donar a cada infant i jove els instruments necessaris per tal de mantenir un armari endreçat que permeti incorporar-hi un nombre ilimitat de nous aprenentatges i, sobretot, transmetre una actitud predisposada i favorable a omplir-lo incessantment al llarg de tota la vida. És per això que cal parlar no d'ensenyar coses, sinó d'aprendre a aprendre. Tornaré més endavant sobre aquest punt.

El deure de la formació

Així, doncs, els països democràtics han aconseguit generalitzar el dret a l'educació i universalitzar l'educació primària i secundària. Ara cal fer possible que els ciutadans, i especialment els adults, s'adonin que formar-se al llarg de toda la vida és un deure que tenen com a ciutadans si no volen caure en alguna de les noves formes de marginació que la societat de la informació podria comportar. Aquest deure, el tenim cadascun de nosaltres a títol personal i també el tenim, tots plegats, com a país que vol ser competitiu. La competitivitat de Catalunya és el resultat d'un seguit de factors: la conjuntura financera internacional, la creació i manteniment d'infraestructures, l'estabilitat política, la innovació tecnològica, etc. Però també és, i no en darrer terme, funció de la competència personal i professional de tots i cadascun de nosaltres. De la formació, al capdavant.

La gent que va sortir de l'escola o de la universitat fa deu, quinze o vint anys, no diguem ja quaranta o cinquanta, va rebre en aquell moment un capital de formació que estava condem-

nat a esvaïr-se massa ràpidament. El nostre capital inicial s'ha anat depreciant a una velocitat molt més elevada que no pas en el cas dels nostres pares o avis.

Permeteu-me ara fer una breu digressió sobre l'increment de coneixements que caracteritza l'evolució de la societat i que ha de tenir una evident repercussió en el plantejament del procés d'ensenyament i de formació. De fet, el fenomen té una magnitud tal que més que d'increment de coneixements, es podria parlar d'explosió de coneixements.

Hi ha un estudi que posa en evidència el que acabo de dir. Tracta sobre els períodes de temps en els quals es produeix el doblament dels coneixements acumulats per la humanitat. Els coneixements es van doblar en un període de mil cinc-cents anys, des del començament de l'era cristiana fins a l'any 1500. Després, per al doblament següent es van necessitar uns tres-cents anys, des del 1500 fins al 1800. Es van tornar a doblar entre el 1800 i el 1900. I per als doblaments següents només van caldre: quaranta-cinc anys, i vint anys, entre el 1900 i el 1968. S'estima que, actualment, el període en el qual es doblen els coneixements acumulats se situa al voltant dels cinc anys!

Una altra manera de veure-ho és fent els comptes a la inversa, és a dir, mitjançant el que s'anomena període de semidevaluació que és aquell en el qual els coneixements perden la meitat del seu valor: al segle XVII es produïa la semidevaluació en deu generacions, així doncs, la pèrdua de valor era d'un deu per cent per generació; a començament del segle XX els coneixements adquirits, no actualitzats, se semidevaluen en cinc anys o, el que és equivalent, es deva-luen en un noranta-vuit per cent en una generació!

En les societats tradicionals i sense acceleració tecnològica, la formació es basava en la transmissió de valors i de coneixements. Això avui dia ja no és suficient. Ensenyar més coses, més perilloses, en un context incert, complex i imprevisible, a més persones, no es pot fer amb l'enfocament i la mentalitat tradicionals. El problema ara ha canviat pel que fa a l'objectiu i a la dimensió. Apareix la necessitat del reciclatge i de la formació permanent. Cal transformar aquesta necessitat en un deure: per a la persona, formar-se permanentment; per a les institucions educatives, el deure de subministrar canals i modalitats que ho facin possible per a tothom, sense exclusions, tothora, des de qualsevol lloc, i amb l'horitzó de l'excel·lència.

La formació com un estil de vida

Cal, doncs, adaptar els homes i les dones als processos canviants i a la incertesa, és a dir, a condicions d'entorn essencialment variables i fins i tot aleatòries. Gairebé és ja un tòpic dir que, ara, tan important com aprendre és aprendre a aprendre! Encara més: potser també és important aprendre a desaprendre...!, és a dir, aprendre a canviar aquells costums o hàbits i, molt sovint, aquells automatismes que ens han estat fent reaccionar d'una manera determinada davant uns estímuls concrets. De fet, el que hem de fer és aprendre a saber viure amb l'atzar o, en altres paraules, adquirir l'hàbit de desprendre'ns dels nostres hàbits. Tot això topa amb forts obstacles i actituds conservadores i immòbils o tradicionals tant per part dels ensenyants, a tots els nivells, com dels estudiants.

Els professors tenim un problema: volem ensenyar massa coses que són mal apreses i pitjor digerides pels estudiants. Més important seria reblar uns pocs conceptes clars, ben assimilats i que siguin fonamentals. Moltes de les coses que ensenyem o bé seran oblidades ràpidament, o bé perdran valor amb el temps... o les dues coses!

L'única manera que concebeixo de preparar per a un futur incert és preparar per al canvi, formar persones obertes i amb capacitats polivalents. Però, sobretot, que estiguin íntimament convençudes del valor estratègic, personal i col·lectiu, que té la formació permanent. En resum, hem de trencar amb la vella noció que l'aprenentatge és un estadi o un període de la vida, marcat per l'assistència obligada al centre escolar. En el seu lloc, hem d'acceptar que d'ara endavant l'aprenentatge serà un estil de vida, una manera de viure. I, en aquest context, les noves tecnologies de la informació i la comunicació poden ser determinants.

El paper de les noves tecnologies

En el passat, l'aparició de la tecnologia de la impremta no va significar pas la desaparició de les antigues formes d'ensenyar, basades en l'oralitat. Des de Gutenberg fins avui, el llibre ha conviscut amb la lliçó magistral i d'altres fórmules d'ensenyament que sobretot la pedagogia activa ha anat incorporant. En el futur -i el futur ja és aquí- les possibilitats ofertes per les noves tecnologies coexistiran també amb les que ja donen també avui les tecnologies tradicionals. L'objectiu final de tot procés instructiu és que els estudiants aprenguin. Aprendre no és altra cosa que canviar l'estructura dels coneixements, normes i valors que hom té, bé sigui per un procés d'ampliació o aprofundiment o bé, senzillament, per actualització o substitució. És propi de tot procés educatiu esperar que els estudiants construeixin activament el seu aprenentatge, que investiguin i que contrastin fonts diferents. Però, amb el nivell de desenvolupament de les tecnologies de la informació i de la comunicació que avui hem aconseguit, no és pas tan apropiat pensar que aquesta construcció de l'aprenentatge demani, necessàriament, la presencialitat del professor o la coexistència en un mateix espai -l'aula- de professor i estudiants al mateix temps.

Avui la tecnologia permet trencar les barreres de l'espai i del temps per a possibilitar un procés d'ensenyament i aprenentatge més individualitzat i interactiu. Aquest és el principal pressupòsit en què es basa el concepte de campus virtual, punt de partida de la Universitat Oberta de Catalunya. En efecte, el campus virtual no és altra cosa que una metàfora d'un campus universitari qualsevol, en el marc del qual estudiants i professors interactuen i accedeixen a tota mena de serveis, tant acadèmics com culturals, des de casa seva. Aquest campus ve a ser, per tant, una xarxa de carreteres que ha de permetre la connexió amb les autopistes de la informació.

Com a concepte, el campus virtual només és una categoria pensable en el moment en què hi ha la convicció que les tecnologies de la informació i de la comunicació permeten, de la manera que sigui, situar aquesta varietat de mitjans al servei de l'aprenentatge, prop de l'estudiant, allí on es trobi i, molt particularment, al seu domicili. Fins ara, les tecnologies que podien fer real aquesta possibilitat eren els ordinadors personals i la xarxa telefònica commutada. Però,

en lloc d'aquesta darrera, avui mateix ja es pot pensar a utilitzar la Xarxa Digital de Serveis Integrats. Demà, serà el torn de la banda ampla, o de qualsevol altra tecnologia que es creï en el futur, perquè el projecte de la Universitat Oberta de Catalunya es caracteritza no pas per un compromís amb una tecnologia -la del present-, sinó per una actitud favorable a incorporar els avenços tecnològics a mesura que es vagin produint. Així, doncs, el concepte de campus virtual prendrà cos de forma diferent a mesura que les tecnologies de la informació i de la comunicació vagin evolucionant. I l'ús que en faran professors i estudiants també anirà canviant, i donarà lloc a una renovació de les metodologies pedagògiques que acompanyarà la innovació tecnològica.

En darrer terme, el campus virtual exigeix la creació de productes didàctics específics que traslladin a un suport multimèdia i interactiu la varietat de fonts que necessita l'aprenentatge universitari. Algunes aplicacions de les quals ja gaudiran els primers estudiants de la Universitat Oberta de Catalunya són les bibliografies electròniques amb hipertext o bé l'estudi de casos pràctics presentats amb un suport multimèdia i interactiu.

Crec, doncs, que la innovació tecnològica que fa possible les autopistes de la informació també ens permet imaginar com una realitat factible el concepte de campus virtual. I, en aquest context, el gran repte pendent per a l'educació és transformar les autopistes de la informació en autopistes de la formació.

No voldria acabar sense una breu reflexió. Anys enrera, ser professor era més senzill: n'hi havia prou amb fer aprendre coses a l'estudiant. Darrerament, ens hem acostumat a insistir que la universitat, a més d'ensenyar coses, ha d'ensenyar a aprendre, és a dir, que l'estudiant ha d'aprendre a aprendre. I ara haurem d'ensenyar a no perdre's enmig de la informació. I, per tant, tornarem al principi, convençuts que, més que un cap ple, cal formar un cap ben endreçat.